

Еколого-педагогическая компетенция преподавателя современного высшего учебного заведения в исследованиях польских ученых

В статье рассматривается проблема эколого-педагогической компетентности преподавателей. Анализ работ польских ученых позволил сформулировать компетенции, необходимые современному преподавателю для реализации целей экологического образования. Необходимыми требованиями для формирования эколого-профессиональных компетентностей преподавателя являются инновационность, способность к самообразованию, гибкость в разных педагогических ситуациях.

Ключевые слова: эколого-педагогические компетенции преподавателей, польские ученые, высшие учебные заведения.

Demeshkant N.A.

Environmental and pedagogical competence of university staff according to Polish scientists' studies

The article focuses on the problem of environmental and pedagogical competence of university staff. Analysis of Polish scientists' works has allowed to formulate competences required for modern teachers to achieve the goals of environmental education, among which interdisciplinary and innovating training skills as well as harmonization of different kind of work in higher education institutions are of particular importance. The necessary requirements for this competence formation are innovativeness, self education skills, flexibility in different pedagogical situations, and creative thinking. There are didactical and ecological-didactical competences. Didactical competences include skills to interpret curriculum material with the view of its ecological content, environmental research areas and development prospects of the natural sciences. Ecological-didactical competences presuppose using advanced trends in the sphere of educational strategies, forms, methods and technologies at the appropriate stages of environmental education. Teacher training for work and their qualified and general all-round development are the main factors to achieve the objectives of environmental education, affecting its quality and efficiency.

Key words: environmental and pedagogical competences of university staff, Polish scientists, higher educational institutions.

Подано до редакції 24.03.2014.

УДК 37(477)(09):378.1

© 2014

Кірдан О.Л.

**ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ У 1863-1884 рр.
(НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО, КИЇВСЬКОГО ТА НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТІВ)**

У статті розглянуто практику втілення положень університетського статуту 1863 р. Відзначається, що статут постійно порушувався керівниками міністерства народної освіти і попечителями навчальних округів.

Проаналізовано завершення процесу лібералізації університетів і відхід від компромісної платформи статуту 1863 р. Проаналізовано тенденції вирішення «університетського питання» в уряді та академічних колах. В проблемно-хронологічній послідовності викладено нормативно-правові акти, які свідчать про втручання влади в правове поле університетів. Зроблено висновок про чергове посилення урядової політики у бік одержавлення університетів і послаблення впливу органів університетського самоврядування.

Ключові слова: міністерство народної освіти, попечитель навчального округу, університетський статут, університетське самоврядування, рада університету, посилення влади попечителя, комісія для розробки нового університетського статуту.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Освіта є основою, що визначає формування людини. Саме тому сучасна педагогіка звертає найпильнішу увагу на теоретичне вдосконалення всіх ланок системи освіти. Реформування системи вищої освіти в сучасній Україні відбувається з 1990-х років. Серед актуальних реформ у вітчизняній освіті, насамперед, можна виділити доручення України до Болонського процесу, введення зовнішнього незалежного оцінювання. Ці нововведення й сьогодні викликають активну дискусію у суспільстві, частина якого повністю їх підтримує, а інша – не сприймає. Така суспільна реакція частково повторює реакцію суспільства у другій половині XIX ст. на проекти змін в управлінні вищими навчальними закладами. Очевидно, що процес наукової розробки та практичного вдосконалення системи державного управління вищими навчальними закладами неможливий без урахування досвіду та досягнень минулого. Актуальність статті зумовлена науковою потребою вивчення історії вищої освіти для визначення шляхів реформування, а також оптимізації організації та функціонування вітчизняної освітньої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Дослідження проблем реформування та управління освітою другої половини XIX ст. має давню історію, але інтерес учених до цієї теми протягом столітнього періоду не був одностороннім. В історіографії проблеми можна виділити три періоди: дореволюційний, радянський і сучасний. Для нас важливими є дослідження, що вийшли в дореволюційний, або дожовтневий період. Їх особливістю було те, що багато авторів були учасниками описуваних подій. Це підвищувало цінність таких робіт, але позначалося на ступені об'єктивності. Так, у дослідженнях О.В.Головнина та С.В.Рождественського акцентовано увагу на ролі державної влади у розвитку освіти. Упродовж останніх років з'явилися наукові розвідки В.П.Андрущенка, Л.І.Антошкіної, В.І.Лугового, В.К.Майбороди, які присвячені питанням державного управління вищою освітою.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягала у з'ясуванні особливостей державного управління Імператорськими Харківським, Київським та Новоросійським університетами відповідно положень статуту 1863 р., двадцятирічний період дії якого завершився прийняттям нового університетського статуту в 1884р.

Виклад основного матеріалу дослідження... Університетський статут 1863 р., який визначив долю головних українських наукових та освітніх центрів на найближчі двадцять років, не відрізнявся досконалістю. Він мав достатньо багато недоліків, основні з яких: не були чітко визначені повноваження попечителів навчальних округів та жорстко регламентовані межі їхньої влади. Фактично, якщо у центральних університетах, зокрема у Московському, втручання попечителя у процес самоврядування саботувалося ректором і радою [11, с. 168, 178, 196-213], то в периферійних (Харківському та Київському) – ситуація була іншою: попечителі навчальних округів продовжували залишатися «вищими керівниками» [11, с. 57]. Відтак, вони могли заборонити читання викладачами публічних лекцій, відкласти затвердження на посаді доцентів, клопотати перед імператором про відсторонення професорів від викладання і навіть про позбавлення можливості обіймати посаду на державній службі [13, с. 228, 229, 232]. Міністерські чиновники, які керували навчальними округами, висловлювали невдоволення і з приводу розширення повноважень ректорів, які відтепер могли протиставляти свої обов'язки повноваженням попечителів, що створювало конфліктні ситуації в університетах.

Згідно зі статутом 1863 р., міністри освіти (О.В.Головнін [11, с. 169], Д.А.Толстой [12, с. 55]), користувались своїм правом визначати кадрову політику університетів (гл. V. Від. I, § 42) [6], не раз пропонували найбільш послідовним апологетам університетського законодавства приймати відставки і, крім того, розсилали по навчальним округам секретні розпорядження, що ускладнювали опальним викладачам отримання роботи в освітніх установах Російської імперії [11, с. 225-227; 13, с. 229, 231].

У період керівництва міністерством О.В.Головніна почався відступ від ряду положень статуту 1863 р. [6] у бік врахування поглядів та інтересів очільників Міністерства народної освіти. Можемо констатувати, що О.В.Головнін і Д.А.Толстой втручалися у роботу університетських рад, протиставляючи «диктатурі більшості» свою власну диктатуру, коли справа стосувалася обрання професорів за системою балотування на новий термін. Так, всупереч статуту (§ 46; §§ 70-72) [6], наперекір рішенню професорських колегій, керуючись, крім виробничої необхідності, ще й особистими міркуваннями, керівники міністерства залишали у штатах учених на власний розсуд, змушуючи університетські ради рахуватися не із законом, а з результатами їх самовільного призначення. Прикладами цього можуть бути призначення В.М.Лешкова [11, с. 169], П.М.Леонтьєва [12, с. 55], М.О.Любимова та ін. [5, с. 73].

Красномовними та непоодинокими були випадки, коли керівники Міністерства народної освіти самовільно порушували положення статуту, не рахуючись з новими правами університетів. Як правило, вони втручалися в процедуру обрання професорів [11, с. 225-227], замінюючи результати таємного голосування директивним призначенням на вакантні посади [13, с. 232, 233]. Хоча поясненням їхніх волюнтаристських дій слугувала гостра нестача академічного персоналу, нехтування законних механізмів поповнення рядів професорів ставило під сумнів авторитетність університетських рад та заохочувало масові відставки вчених, які виражали своїм відходом протест незаконному вторгненню у правовий простір вищих навчальних закладів.

Зростання впливу університетських рад нерідко заважало діяльності інших органів університетського самоврядування. Так, за відгукми деяких сучасників, неправомірним було перетворення ради в центр академічної, адміністративно-фінансової, інспекційно-каральної діяльності, що послаблювало значення інших органів університетської влади, наприклад, правління і суду. Їхні функції на практиці нівелювалися через надмірно роздуті повноваження ради, яка керувала і контролювала роботу всіх інших управлінських структур.

Охарактеризовані нами особливості управління вищими навчальними закладами пояснюються тим, що підготовка статуту 1863 р. тривала близько п'яти років, і, зрештою, було підписано компромісний варіант. Через те, що не всі прогресивні зауваження були враховані, майже зразу після його введення в дію виникла «незадоволеність всіх і бажання внести зміни до статуту» [1, с. 68]. Противники нововведень критикували нове університетське законодавство за неприйнятну для самодержавства автономію університетів, ослаблення управлінської вертикалі: вплив міністра і попечителів, пропонували посилити урядовий контроль за викладачами і студентами. Однак, як зазначає П.Капніст, більшість професорів університетів, усвідомлюючи, що статут не бездоганний, все ж мала «підстави сподіватися, що час і досвід, за допомогою необхідних часткових виправлень статуту, дадуть університетам можливість увійти в нормальну колію і призведуть до встановлення в них міцного порядку: навчального, адміністративного та дисциплінарного і загального благоустрою» [4, с. 190].

Зупинимось більш детально на особистостях ректорів Харківського, Київського та Новоросійського університетів, які очолювали вищі навчальні заклади упродовж досліджуваного періоду.

Так, найбільша плінність ректорів у період 1863-1884 рр. спостерігалася у Київському університеті: за цей період змінилося сім очільників. Утілення засад університетського статуту 1863 р. здійснював Іванишев Микола Дмитрович, який очолював заклад з березня 1862 р. по лютий 1865 р. Упродовж березня-вересня 1865 р. на чолі

університету був Митюков Каленик Андрійович. Двічі очолював університет Матвеев Олександр Павлович: у 1865 – 1871 та у 1875-1878 рр.

Двічі ректором упродовж досліджуваного нами періоду ставав Микола Християнович Бунге (1871-1875, 1878-1880 рр.) За період його роботи відкрито два наукових товариства – Південно-Західний відділ Російського географічного товариства (1873 р.) та Історичне товариство Нестора Літописця (1874 р.); здійснено переїзд хімічної лабораторії та кабінету в нове приміщення (1873 р.). Згодом, 1 липня 1880 р. М.Х.Бунге переведено до Санкт-Петербурга на посаду товариша (заступника) міністра. У 1881-1886 рр. він був міністром фінансів Росії та членом Державної Ради, а впродовж 1887-1895 рр. – головою Кабінету міністрів Росії.

У 1880-х рр. ректорами Імператорського Київського університету Святого Володимира були Феофілактів Костянтин Матвійович (березень 1880 – квітень 1881 рр.), Рахмінінов Іван Іванович (квітень 1881 – лютий 1883 рр.) та Ренненкампф Микола Карлович (травень 1883 – липень 1890 рр.)

У Харківському університеті у 1862-1872 рр. посаду ректора обіймав Кочетов Володимир Акимович. Маючи достатньо тривалий досвід наукової (1846-1851 рр. – агрономічні поїздки по Росії) та адміністративної діяльності (1847-1848 – секретар, а з січня 1862 р. – декан фізико-математичного факультету) він активно займався розвитком університету. У 1873-1881 рр. ректором Імператорського Харківського університету був Пітра Адольф Самойлович. У 1881-1884 рр. очолював університет Цехановецький Григорій Матвійович, який відмовився від посади, у зв'язку з введенням університетського статуту 1884 р.

Новоросійський університет упродовж досліджуваного нами періоду очолювали Соколов Іван Дмитрович (1865-1869 рр.), Леонтович Федір Іванович (1869-1877 рр.), Головінський Микола Олексійович (1877-1881 рр.) та Ярошенко Семен Петрович (1881-1890 рр.).

Відзначимо, що урядовий тиск на університети посилювався з 1866 р. Відновлення прямого втручання у справи університетів та зміцнення централізованого державного управління та адміністративного свавілля в управлінні університетами пов'язані з діяльністю двох очільників Міністерства народної освіти: Д.А.Толстого (1866-1880) та І.Д.Делянова (1882-1897). Проаналізуємо, як їм вдалося зупинити процес лібералізації університетського управління й підготувати ґрунт для формування нових взаємовідносин університетів і влади.

Прагнучи замаскувати волюнтаризм і надати своїм діям видимість законності, Д.А.Толстой вже у 1868 р. домогся дозволу імператора «призначати власною владою» на вакантні кафедри професорів, не обраних радами університетів, якщо протягом року ці кафедри були заміщені кандидатами за вибором. Це суперечило § 46 (гл. V) статуту. У 1869 р. через Державну раду він провів рішення про внесення змін до § 78 чинного статуту: для збереження професорами та іншими викладачами місця на кафедрі за вислугою ними двадцяти п'яти років потрібна була абсолютна більшість голосів (як це було і в статуті 1835 р.), а не дві третини, як того вимагало університетське законодавство 1863 р.

Дослідженням встановлено, що одним із поворотних моментів стала особлива нарада міністрів під головуванням П.О.Валуєва, скликана наприкінці 1874 р. для «докорінного дослідження питання про студентські заворушення», яка визнала головною їх причиною внутрішню організацію університетів [9, с. 501]. Пропонуючи негайно приступити до реформи університетів, члени наради підкреслювали, що професорські колеги «не виявляють належної свідомості у ставленні до урядової влади і не мають того охоронного такту, який необхідний для підтримки внутрішнього дисциплінарного впорядкування закладів...» [12, с. 55]. Під час зібрання визнали необхідним обмежити автономію університетських колегій шляхом вилучення з-під їх підпорядкування адміністративно-поліцейських обов'язків; встановити новий порядок поповнення професорських корпорацій; посилити урядовий контроль за викладанням та ін. [9, с. 501].

Незважаючи на протест з боку всіх університетів, у тому числі Київського, Харківського та Новоросійського, у квітні 1875 р. була створена комісія для розробки нового статуту [12, с. 55]. Її очолював статс-секретар І.Д.Делянов, товариш (заступник) міністра освіти Д.А.Толстого. Крім однодумців міністра: його підлеглих (О.П.Ширинського-Шихматова, О.І.Георгієвського, О.А.Воскресенського), помічника попечителя Київського навчального округу генерал-майора І.П.Новікова та деяких професорів (М.О.Любимова, К.А.Коссовіча, В.М.Флоринського), які наполягали на перегляді статуту 1863 р., до комісії увійшли ректори всіх університетів, декани фізико-математичних факультетів С. Петербурзького і Київського університетів. Представники спеціально створеного відділу комісії відвідали всі університети і провели вибіркове опитування професорів з метою вивчити їх погляди щодо докорінного реформування університетів.

Утім, ще у 1873 р. у пресі знову почалася активна полеміка з «університетського питання». М.О.Любимов у статті «З приводу майбутнього перегляду університетського статуту», яка була опублікована на сторінках «Руського вестника», виступив із різкою критикою внутрішнього впорядкування діяльності університетів. Професор запропонував програму радикальних перетворень управлінської та академічної сфери університетів. До основних першорядних завдань програми М.О.Любимов включив: скасування системи «загальної безвідповідальності», яка панувала в університетських радах; посилення впливу Міністерства народної освіти на оновлення професорського складу та ін. [5, с. 66-70].

Можемо констатувати, що більшість пропозицій М.О.Любимова увійшли до проекту нового університетського законодавства, так як їх спрямованість на посилення державного впливу щодо управління університетами, посилення контролю за освітньою діяльністю, відновлення порядку і зміцнення дисципліни імпонували урядовцям та імператору. У здійсненні перетворень управлінської та академічної діяльності університетів вони вбачали панацею від революційного радикалізму студентів та професорів. Однак, ректори університетів, які входили до деляновської комісії, відстоювали основоположні засади статуту 1863 р. Розбіжності у переконаннях учасників комісії щодо адміністративного устрою, організації навчальної та наукової діяльності, положення студентства відображено у п'ятдесяти дев'яти журналах [12, с. 60]. Зауважимо, що гострота дискусії у черговий раз продемонструвала складність прийняття компромісного рішення з «університетського питання», обговорення якого спричинило поділ професорів, уряду, преси на захисників статуту 1863 р. року та його противників.

У проекті нового статуту міністр освіти зберіг за собою вирішальне право призначати професорів на новостворені вакансії та залишати на службі ветеранів, які відпрацювали чверть століття [9, с. 504, 617].

Тим не менш, протидія натиску Міністерства народної освіти з боку більшості членів деляновської комісії на чолі з ректорами, обурення університетських рад та гострі відгуки ліберальної преси не вплинули на Д.А.Толстого. За підтримки імператора, Кабінету міністрів та М.Н.Каткова у 1879 р. він перейшов до рішучих дій: університети отримали «Тимчасові інструкції» та «Правила для студентів». Відповідно до них відновили колишні повноваження попечителів навчальних округів, що негативно вплинуло на органи університетського самоврядування; помітно розширили санкції влади інспекції. Суперечливий характер цих підзаконних актів, які слід розглядати як спробу анулювання статуту 1863 р., був сприйнятий в університетському середовищі як новий наступ міністерського свавілля, чергова атака бюрократії на гарантовані законом засади університетського життя. Професори почали погрожувати міністерству своїм звільненням, а найбільш рішучі і послідовні апологети університетської автономії (як, наприклад, професори Київського університету М.Х.Бунге, І.І. Рахманінов, ректор Імператорського Харківського університету Цехановецький Г.М.) вийшли у відставку. До того ж в Київському університеті студенти, обурені беззаконням керівництва, відновили політику саботажу й активних форм протестного руху [3, с. 111].

Таким чином, міністр народної освіти Д.А.Толстой, був зацікавлений у перегляді статуту 1863 р. та використовував будь-яку можливість для того, щоб його обходити або коригувати. Тим самим він створював прецеденти, які послаблювали законодавчу силу конституції університетів. Поправки до статуту у вигляді доповнень або тимчасових заходів, які ухвалював Кабінет міністрів, стали особливим кроком реформування діяльності університетів, перетворилися на стиль керівництва Міністерством народної освіти, очолюваний Д.А.Толстим. Йому належала головна роль у відродженні охоронного курсу царизму у функціонуванні системи вищої школи, а також політики тиску на університети.

З лютого 1880 р. після звільнення Д.А.Толстого з посади міністра на кілька років зупинився процес перетворення університетів, хоча до цього часу проект нового університетського статуту вже підготували. Відтак, тимчасова перерва надала можливість прихильникам посилення державного впливу для укладання більш радикального варіанту статуту.

Після вбивства Олександра II стала очевидною незворотність політики перегляду університетського законодавства, а новопризначений міністр народної освіти «вірний і слухняний» І.Д.Делянов [10, с. 276] впорався з покладеною на нього Олександром III місією «докорінного перегляду університетської системи» [1, с. 75]. На думку нового імператора, серед помилкових і суперечливих реформ 60-х рр. були земська, судова і університетська. Саме тому, відмовляючись від їх подальшого проведення, Олександр III виявляв «свій намір зміцнити верховну владу та її авторитет, що похитнувся» [10, с. 248].

Ми підтримуємо думку, що університетська реформа 1884 р. – це «по суті контрреформа, оскільки вона переглядала університетський статут 1863 р.» [10, с. 274], а також стала першою важливою подією у внутрішній державній освітній політиці нового імператора. Так, у травні 1884 р. міністр освіти І.Д.Делянов вніс проект університетського статуту, підготовленого ще Д.А.Толстим, до Державної Ради. Однак, серед її складу були як прихильники, так і противники контрреформи. Найбільш гострі дискусії у роботі Державної Ради викликали питання про порядок призначення ректорів, деканів факультетів та професорів університетів. У проекті документу це важливе питання передавалося до розгляду попечителів навчальних округів та міністра народної освіти. Відтак, більшість Державної ради (18 із 24 її членів) була проти докорінної зміни управління університетами і піддала серйозній критиці основні положення проекту нового статуту. Тому зміни, внесені до проекту під впливом більшості, були спрямовані на збереження зовнішніх форм самостійності вчених рад, послаблення бюрократизації університетів [12, с. 138]. Згодом, під час тривалого обговорення були досягнуті компромісні формулювання багатьох положень, які раніше заявлялись в ультимативній формі [1, с. 75; 8, 185].

Тим часом, маючи на меті ввести новий статут у 1884/1885 навчальному році, Олександр III проігнорував думку переважної частини правлячих кіл, обравши за всіма пунктами розбіжностей позицію меншості Державної

ради, і 23 серпня підписав указ Сенату про введення в дію статуту в шести університетах, у тому числі Імператорських Харківському, Київському та Новоросійському.

Так завершилася боротьба за новий статут, який визначив долю університетів до 1917 р. Власне уявлення імператора про призначення університетів та необхідність сильної управлінської вертикалі знайшли своє втілення у новому нормативно-правовому документі.

Згідно зі статутом 1884 р. [7] кожен університет підпорядковувався міністру народної освіти і ввірявся попечителю навчального округу. Безпосереднє управління університетом здійснював ректор за участі колегіальних органів управління: ради, правління, зборів і деканів факультетів, інспектора студентів та його помічників.

У главі I університетського статуту затверджувалися обов'язки і права попечителя навчального округу. Коло його повноважень порівняно зі статутом 1863 р. було значно розширено: він став найголовнішою особою в університеті. Попечителю надавалося право, на його розсуд, скликати раду і правління університету, збори факультетів, а також бути присутнім на їх засіданнях. На попечителя покладався обов'язок вищого керівництва щодо охорони порядку і дисципліни у вищому навчальному закладі.

Ректор обирався міністром народної освіти з ординарних професорів університету та призначався на посаду імператором терміном на чотири роки. Статут дозволяв повторне призначення діючого ректора університету на подальший чотирирічний термін.

Попечитель навчального округу обирав декана з професорів відповідного факультету, а затвердження на посаді терміном на чотири роки здійснював міністр народної освіти. Декан з дозволу міністра міг залишатися на своїй посаді і протягом наступного чотирирічного терміну. У разі хвороби або відсутності декана його обов'язки виконував найстарший професор факультету.

Висновки... Таким чином, аналіз особливостей державного управління університетами у 1863 – 1884 рр. надав змогу дійти висновку, що центральна державна влада, яку уособлювали імператор, уряд, Державна Рада та міністр народної освіти, постійно проявляла увагу до питань вищої освіти. Після прийняття статуту 1863 р. непоодинокими були випадки втручання міністрів народної освіти у діяльність університетів, порушень його положень. У роки правління Олександра III університетська реформа вступила в новий, конструктивний етап реформування, який істотно відрізнялася від попереднього, пов'язаного із реалізацією статуту 1863 р. і тому отримав назву «контрреформи». Зміст нового статуту 1884 р. був спрямований на посилення залежності вищих навчальних закладів від держави та обмеження автономії, якою вони до цього часу користувалися. Ректор і декани мали призначатися міністром освіти. Він міг нехтувати думкою вчених колегій, затверджуючи професорів на вакантні посади, отже обмежувалось університетське самоуправління. Водночас, значно було розширено владу попечителів навчальних округів відносно університетів. Суттєво обмежувалась компетенції університетської ради та факультетських зборів, а посада проректора та університетський суд скасовувались. Зауважимо, що віддаленість Київського, Харківського та Новоросійського від органів центральної влади фактично не впливала на форми і методи адміністративного державного впливу, який здійснювався на всі університети імперії.

У сучасних умовах університети, як невід'ємна інституційна ланка держави, активно впливають на формування громадської думки, відіграють важливу роль у розвитку економіки, держави, громадянського суспільства, надаючи можливості для забезпечення економічного, соціального, політичного розвитку та зростання. Практично всі вищі навчальні заклади вбачають свою місію і роль у тому, щоб бути центрами освіти, науки і культури. Більше того, просто завдяки тому, що університет завжди формує нове покоління освічених людей, він створює майбутнє. Саме тому державна політика має враховувати місце університетів у сучасному світі.

Література

1. Аврус А. И. История российских университетов: Очерки [Текст]. – М. : Московский общественный научный фонд. – 2011. – 85 с.
2. Головин А. В. Записки для немногих [Текст]. Ответственный составитель и научный редактор д. и. н. Б. Д. Гальперина. – СПб. : Издательство СПбИИ РАН «Нестор – история», 2004. – 576 с.
3. Господарик Ю. П. Министр из команды Александра III: Граф Иван Давыдович Делянов // Очерки истории российского образования: К 200летию Министерства образования Российской Федерации: в 3 т. – Т. 2. – М. : НИИ высш. образования, 2002. – С. 105-135.
4. Капнист П.А. Университетские вопросы / П.А. Капнист // Вестник Европы: Журнал истории, политики, литературы. – СПб., 1903. – Т. VI. – С. 167-218.
5. Котов А. Э. «Дело профессора Любимова»: власть и общество в борьбе за университет/ А.Э. Котов // Университетский журнал. – СПб., 2012. – № 2. – С. 63-76.
6. Общий устав Императорских российских университетов // Университетский устав 1863 года. – СПб., 1863. – С. 1-43.
7. Общій уставъ Императорскихъ Россійскихъ университетовъ 1884 года. – Харьковъ. Въ Университетской Типографіи, 1911. – 62 с.

8. Петров Ф. А., Гутнов Д. А. Российские университеты [Текст] // Очерки русской культуры XIX века: в 6 т. – Т. 3. Культурный потенциал общества. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001. – С. 124-199.
9. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802-1902 [Текст]. – СПб., 1902. – 875 с.
10. Твардовская В.А. Александр III [Текст] // Российские самодержцы (1801–1917) / Отв. ред. А.П. Корелин. – М. : Международные отношения, 1993. – С. 215-306.
11. Чичерин Б.Н. Воспоминания Бориса Николаевича Чичерина. Московский университет [середины XIX в.] / Вступ. ст. и примеч. С.В.Бахрушина. М.: Изд. М. и С. Сабашниковых, 1929. – 279 с.
12. Щетинина Г. И. Университеты России и устав 1884 г. [Текст]. – М. : [б.и.], 1976. – 231 с.
13. Эймонтова Р. Г. Российские университеты на путях реформы: шестидесятые годы XIX века [Текст]. – М. : Наука, 1993. – 239 с.

Подано до редакції 04.04.2014.

Кирдан Е.Л.

**Особенности государственного управления высшими учебными заведениями в 1863-1884 гг.
(на примере Харьковского, Киевского и Новороссийского университетов)**

В статье рассматривается практика внедрения университетского устава 1863 г. Отмечается, что устав постоянно нарушался руководителями Министерства народного просвещения и попечителями учебных округов. Проанализировано завершение процесса либерализации университетов и отход от компромиссной платформы устава 1863 г. Проанализированы тенденции решения «университетского вопроса» в правительстве и академических кругах. В проблемно-хронологической последовательности излагаются нормативно-правовые акты, свидетельствующие о вторжении власти в правовое пространство университетов. Делается вывод об очередном усилении правительственной политики в сторону огосударствления университетов и ослаблении влияния органов университетского самоуправления.

Ключевые слова: министерство народного просвещения, попечитель учебного округа, университетский устав, университетское самоуправление, совет университета, усиление власти попечителя, комиссия для разработки нового университетского устава.

Kirdan O.L.

**Peculiarities of governance of higher education institutions in 1863-1884
(for example Kiev, Kharkiv, Novorossiysk university)**

In the article the destiny of the University Charter of 1863 is considered. It is noted that the Charter was a compromise between liberal trends of the 1860s and a position of Petersburg bureaucracy, it was constantly broken by heads of the Ministry of National Education and trustees of educational districts. It is emphasized that Achilles' heel of the Charter of 1863 there was «a student's question» that councils of Universities weren't able to solve it because of transformation of students into «certain visitors» of universities and overload with academic, administrative and financial and inspection punishing functions. In the article completion of the process of liberalization of universities and withdrawal caused by activization of the students' movement from a compromise platform of the Charter of 1863 is considered. Constructive and deconstructive tendencies of the solution of «the University question» in the government, the academic circles, the press are studied. In the problem-chronological sequence the normative legal acts testifying the invasion of the authorities in legal space of universities are stated. Influence on the process of higher educational institutions administration of such important documents as «The general charter of imperial Russian universities» 1863, 1884 is estimated based on the analyses. The conclusion about the next turn in the academic policy of tsarism towards nationalization of «citadels» of the Russian science and weakening of the corporate rights of «the scientific estate» of Russia is drawn.

Key words: The Ministry of National Education, a trustee of the educational district, the University Charter, University self government, Council of University, strengthening of the power of the trustee, the Commission to develop a new University charter.

Подано до редакції 04.04.2014.

УДК [37.015.3:796]:061.2(477.85) 185/191

© 2014

Осадець М.М.

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОДИН ІЗ ПРОВІДНИХ НАПРЯМКІВ
ДІЯЛЬНОСТІ «ТОВАРИСТВА ХРИСТІАНСЬКИХ НІМЦІВ» БУКОВИНИ
(II ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)**

У статті розглядаються різноманітні аспекти підготовки фахівців галузі фізичної культури (викладачів, інструкторів різноманітних видів спорту) в контексті діяльності буковинського німецького громадського об'єднання «Товариства християнських німців» австро-угорського періоду. Серед основних напрямів діяльності виокремилось фінансування організації різноманітних культурних заходів: концертів, державних свят, масових туристичних прогулянок тощо для дітей та дорослих; підвищення рівня кваліфікації вчителів на курсах при вищих навчальних закладах; фінансування поїздок дітей та молоді на змагання тощо.

Ключові слова: товариство, підготовка, кваліфікація, прогулянка, форма.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах державотворення в Україні докорінно переглядаються концептуальні та методологічні засади розвитку теорії й практики фізичного виховання сучасних школярів.